

Binbaşı Noel'in Hava Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı Arşivlerindeki Gönderilerinde Kürt-Ermeni Münasebetleri

Cengiz Kartın*

Özet

İngiltere, 19. ve 20. yüzyılın başlarında dünyanın süper gücü olarak Birinci Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu'yu şekillendiren ana güç merkezi olmuştur. İngiltere'nin bu güç merkezi oluşunda itici güç, bölgeye gönderilen ajanlar olmuştur. Bu ajanların Londra'ya ve bağlı oldukları Hindistan, Bağdat gibi merkezlere gönderilerini havi bilgiler genellikle İngiliz Kraliyet Hava Gücü Arşivi ve Dışişleri Bakanlığı Arşivindedir.

Bölgeye gelen etkili ajanlardan Binbaşı Noel, Birinci Dünya Savaşı sırasında İran ve Ortadoğu coğrafyasında elde ettiği tecrübeyi Londra'ya gönderdiği telgraflar ve yazışmalarla aktarmıştır. Binbaşı Noel'in bu gönderilerinde hâkim olan koyu Kürt taraftarlığı, onun sadece Türkleri değil; Ermenileri de Kürtler üzerinden bir okuma ile öteki olarak tanımlamasına neden olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Paris'te bir araya gelen müttefiklerin ana gündem maddeleri

arasında yer alan bağımsız bir Ermeni ve Kürt devleti tartışmalarında tüm ağırlığını bağımsız bir Kürt devletinden yana kullanan Binbaşı Noel, yazışmalarında Ermenileri zaman zaman Kürtlerle savaşan, zaman zaman da bunun tam tersi olarak birlikte sınırsız bir yaşam süren bir tablo içerisinde değerlendirmiştir.

Binbaşı Noel'e göre 1877-78 Osmanlı Rus Harbi sonrasında gelişen olaylarda Kürtler maktül konumundadır. Ermeniler ise bütün yaşanan olayların müsebbibidirler. Ona göre Kürtler, tek bir Ermeni'yi haksız yere öldürmemiş; ancak Ermeniler binlerce Kürdü katletmekten geri durmamıştır.

Anabtar Kelimeler: Binbaşı Noel, İngiltere, Kürtler, Ermeniler, Ortadoğu.

İngiliz Kraliyet Hava Gücü'nün Kısa Tarihçesi ve Arşivi

27 Ağustos 1784 tarihinde James Tytler'in ilk defa İngiltere üzerinde balonla uçuşu ile başlayan bir süreci ifade eden hava gücü, 1878'de Woolwich Arsenal'da balon deneyleri ile gelişme göstermiş, 1883'te Chatman'da bir askeri mühendislik balon okulunun kurulması ile burada üretilen balonların ilk defa 1885'te Sudan operasyonunda kullanılması, Yarbay J. B. Templar'ın 1894'te ilk defa tam zamanlı çalışan bir fabrika kurmasının akabinde 1910 yılına kadar kurulan fabrikalarla birlikte bu tarihte Kraliyet Hava Gücü (Royal Air Force: RAF) olarak teşkil edilmiştir¹. Bu teşkilat yapılanması sonrasında Manston, Eastchurch, Hounslow ve Grain Adasında faaliyetlerini sürdüren kraliyet hava gücüne ilave olmak üzere kurulan özel teşebbüs fabrikaları ile birlikte Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı tarihlerde uçak sanayisini günün şartlarında oldukça iyi bir teknoloji ile donatan İngiltere için Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, 1784'ten bu yana yapmış olduğu çalışmaların bir nevi meyvelerinin hasat edilmesine dönük faaliyetleri ifade etmiştir.

(*) Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.
(1) PRO, AIR 1/675/21/13/892, "The Royal Aircraft Establishment", s. 1-9.

Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı sırada RAF mensuplarının sayısına bakıldığında 120 uçak ve 2.073 personelden oluşan bir birliğe sahiptir. Bu sayı Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar 30.000 sivil görevli ve 300.000 askeri personele kadar çıkmıştır².

Hava gücünün etkinliğinin artması İngiltere'ye birçok yararı da beraberinde getirmiştir. Bu yararları moral üstünlük, teknik üstünlük, istihbari üstünlük olarak sıralamak mümkündür. Bunlar arasında üzerinde pek az durulan husus hiç kuşkusuz ki moral üstünlüktür. Hava kuvvetlerinin sayısal artışı, düşman unsurların üzerinde yapılan bombalama, baskılama ve moral çöküntüsü gibi hususlar operasyonlar sırasında İngiltere'ye oldukça yarar getirmiştir³. Bu yararların maliyet kısmına kısaca bakılacak olur ise 1922-1923 yılları RAF için çıkarılan bir maliyet tablosunda RAF'ın sadece bakım-onarım masrafı olarak 1.720.000 pound harcamanın olduğu tespiti yapılmıştır⁴. Bu harcamaların biraz daha gelişmiş şekline 1922 yılı Eylül ayında 8. hava filosu için hazırlanmış olan tabloda rastlanılmaktadır. Burada RAF'ın 413 personel ve bu personellere bağlı 8.827 görevli için toplam 4.186.100 pound harcama yaptığı görülmektedir⁵. Konu ile ilgili olarak en yüksek rakamı ise Winston Churchill vermektedir ki o, RAF'ın yıllık maliyetinin 1918-1922 dönemi için ortalamak 8.000.000 pound olduğunu belirtmiştir⁶.

İngiliz Hava Kuvvetlerinin gerek Birinci Dünya Savaşı sırasında gerekse savaş sonrası dönemde artan önemi, kurumun arşivine bakıldığında da kendini göstermektedir. 2010 tarihinde kurumun arşivi Kew Gardens'ta bulunan The National Archives'a nakledilmiştir. Türk bilim camiası tarafından bu tarihten önce yapılan yayınlara bakıldığı takdirde kurumun arşivinin neredeyse kullanılmadığı görülmektedir. 2010 sonrasında yapılan yayınlar ise oldukça yetersiz durumdadır.

Hava Bakanlığı'nın arşivinde makaleye konu edinilen Kürt-Ermeni münasebetleri ile ilgili münhasır dosya ve bilgilere

ulaşmak mümkündür. Genelde Ortadoğu özelde Doğu Anadolu ile ilgili RAF personelinin haftalık ve günlük raporlar hazırladıkları tespit edilmiştir. Hazırlanan bütün raporların makalenin içerisinde işlenmesi söz konusu olmadığı için, önemli görülen dosyalar üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır.

İngiliz Arşiv Sistemi ve Dışişleri Bakanlığı Arşivi

İngiltere'nin Dışişleri Bakanlığı Arşivi, dünyadaki en büyük ve kapsamlı arşivlerden biridir. Arşivin 1066'dan günümüze gelinceye kadarki dönemde kayıt altına alınmış olan bilgiler beş farklı tasnif metodu ile tasnif edilmiştir. Bunlar:

- Mikrofilm bölümü,
- Defterler,
- Kutu kataloglar,
- Online kayıtlar ve
- Basılı kataloglar olarak sıralanmıştır.

Bunlardan mikrofilmler; 1000'li yıllardan başlayıp 1850'lere kadar gelen dönemdeki arşiv belgelerini muhtevdir, defterler; 1850'lerden 1906'ya kadarki dönemdeki arşiv belgelerini muhtevdir, Kutu kataloglar; künyeleri içerir 1906-1919 dönemini içerir arşiv belge numaralarını muhtevdir, online kayıtlar; her tarihten arşiv

(2) An Ex-R. A. F. Officer, Britain's R. A. F., *Current History and Forum*, C. 52, No.8, Haziran 1941, s. 16.

(3) Cecil John Edmonds, *Kürtler, Türkler ve Araplar: Kuzeydoğu Irak'ta Siyaset, Seyahat ve İnceleme (1919-1925)*, Avesta Yayınları, Tercüme: Şengül, Serdar ve Şengül, Serap Rüken, İstanbul, 2003, s. 457; RAF'ın bombalamasın ve sonuçları üzerinde birçok haber yapılmıştır. Bkz. *London Daily Mail*, "Mesopotamia Next!", 19 Temmuz 1921, s. 6; *London Daily Mail*, "What To Do With Mesopotamia", 7 Haziran 1920, s. 6.

(4) *PRO, AIR 5/477*, "Arrangements for Defence of Iraq By The Royal Air Force", Eylül 1922, s. 4 A.

(5) *PRO, AIR 5/477*, "Arrangements for Defence of Iraq By The Royal Air Force", Eylül 1922, s. 6.

(6) Adie Wac, "Best Intentions, Blind Interventions: A Crash Course - Lessons From And For Foreign", *International Journal Of Commerce And Management*, C. 13, No. 3/4, 2003, s. 12.

(7) Resim 1918'de Süleymaniye'de çekilmiştir. Bkz. Rafiq Hilmi, *Kurdistan At The Dawn Of The Century*, A New Hope Yayınları, Londra, 1998, s. 51; Binbaşı Noel, İngiltere'nin üst düzey istihbarat görevlilerindedir. Onun hakkında ne The National Archives'da, ne de İngilizce ya da Türkçe basılı gazete ve kitaplarda birkaç resim dışında resim bulmak mümkün değildir. Kendisinin 1974 gibi oldukça geç olarak nitelendirilebilecek bir tarihte hayata gözlerini yummuş olmasına rağmen -tespit edilebildiği kadarı ile- sadece 3 kare fotoğrafı mevcuttur.

belgelerinin numaralarını muhtevidir, basılı kataloglar ise 1920-1951 tarihleri arasında oldukça ayrıntılı şekilde tasnif edilmiş olan arşiv belgelerinin kısa özetlerini ve fon kodlarını muhtevidir.

Bunların haricinde bir de dosya katalogları vardır ki bunlar ağırlıklı olarak konsolos raporlarını muhtevi olan ve belgelerin bazen kısa özetlerini de kapsayan bir anlayışla hazırlanmış olan tasniflerden ibarettir.

Edward William Charles Noel'in (1886-1974) Kısa Yaşamı

1886'da İngiltere'de dünyaya gelen Edward William Charles Noel, Birinci Dünya Savaşı sırasında 30 Mart 1915'te Süleymaniye'de⁸, akabinde de geçici görevlendirme ile Nisan 1915'te İran'ın Ahvaz kentinde görev almış⁹; 1 Kasım 1918'de ise yeniden Süleymaniye bölgesinde görevlendirilmiştir¹⁰. Binbaşı Noel'in, 27 Eylül 1919'da 455 nolu kararlarla Mısır Seferi Kuvvetler Komutanlığı'na politik subay olarak atanmasına rağmen, Bağdat Sivil Yönetimi'nin kadrosunda görev yaptığı bilgisi oldukça ilginç bir durumdur¹¹. Durumun ilginçliği Noel'in görev yeri değişmiş olmasına rağmen, Noel'in görevinin değişmemesi hususundan kaynaklıdır¹².

Anadili olan İngilizce haricinde Fransızca, Rusça, Farsça ve Kürtçe dillerine¹³ ha-

- (8) PRO, FO 371/4148, "Monthly Return of Gazetted Officers Serving Under The Civil Commissioner, M.E.F. Showing Appointments And Stations on The 1st December 1918 And Probable Moves During The Month", Tarih: 13 Aralık 1918, s. 113.
- (9) Bilal Şimşir, *Kürtçülük (1787-1923)*, Dördüncü Baskı, Bilgi Yayınları, Ankara 2010, s. 323; Bahse konu yeri Edmonds, önce Basra ve akabinde Ahvaz olarak vermektedir. Bkz. Edmonds, *Kürtler, Türkler...*, s. 57.
- (10) Lazarev, Noel'in Süleymaniye'ye atanma tarihini kasım ayının ortaları şeklinde vermiştir ki bu bilgi yanlıştır. Bkz., M. S. Lazarev, *Emperyalizm ve Kürt Sorunu (1917-1923)*, Özge Yayınları, Ankara, 1993, s. 41; Bell ve Jwaideh, bu atamanın yerini yanlış şekilde Kerkük olarak vermektedir. Bkz. Gertrude Bell, *Mezopotamya'da 1915-1920 Sivil Yönetimi*, Çeviri: Vedii İlmen, Yaba Yayınları, İstanbul, 2004, s. 119; Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, Çeviri: İsmail Çekem ve Alper Duman, Yedinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 319.
- (11) PRO, FO 371/4193, "From Foreign Office", Tarih: 13 Ekim 1919, No: 138987.
- (12) Şimşir, Noel'in binbaşı rütbesine atanma tarihini kaynak belirtmeksizin 21 Aralık 1919 olarak vermiştir. Ancak yukarıda bahsi geçen arşiv belgesinin tarihi 1 Kasım 1918'dir ve bu tarihte Noel'in rütbesi binbaşı olarak gösterilmiştir. Dolayısıyla Noel'in binbaşı olma tarihi bu tarihten daha erken bir tarih olmalıdır. Bkz. Şimşir, *Kürtçülük...*, s. 323.
- (13) Kürtçenin bir lehçe mi yoksa ayrı bir dil mi olduğu ile ilgili tartışmalar için bkz. Servet Mutlu, "Ethnic Kurds in Turkey: A Demographic Study", *International Journal of Middle East Studies*, C. 28, No: 4, Kasım 1996, s. 519; Ely Banister Soane, "A Southern Kurdish Folksong in Kermanshahi Dialect", *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, C. 41, No: 1, Ocak 1909, s. 35; Minorsky, Kürtlerin ana dillerinin Arapça olduğunu iddia etmiştir bkz. Viladimir Minorsky ve Thomas Bois, *Kürt Milliyetçiliği*, Çeviri: E. Karahan, H. Akkuş ve N. Uğurlu, Örgün Yayınları, İstanbul, 2008, s. 17; Konuya en farklı yaklaşım Arvasi tarafından getirilmiştir. Onun çalışmasında Kürtçe ile Türkçe arasındaki yakınlık örnekler verilerek açıklanmıştır. Bkz. Seyyid Ahmed Arvasi, *Doğu Anadolu Gerçeği*, Burak Yayınları, İstanbul, 2000, s. 33-37; Konu ile ilgili diğer tartışmalar için bkz. Derk Kinnane, *The Kurds and Kurdistan*, Oxford Üniversitesi Yayınları, Londra, 1964, s. 1; Helena Cook, *The Safe Haven In Northern Iraq: International Responsibility For Iraqi Kurdistan*, Essex Üniversitesi Yayınları, İngiltere, 1995, s. 6; Philip G. Kreyenbroek, "The Kurdish Language: Symbol And Reality", *Kurdistan: Political And Economic Potential*, Geopolitics and International Boundaries Research Centre Yayınları, Londra, 1992, s. 27; Michael M. Gunter, *Historical Dictionary Of The Kurds*, The Scarecrow Yayınları, Oxford, 2004, s. 121; Joyce Blau, "Kurdish Written Literature", *Kurdish Culture And Identity*, Editörler: Philip G. Kreyenbroek ve Christine Allison, *Kurdish Culture and Identity*, Zed Books Ltd. Yayınları, İngiltere, 1996, s. 20; Jonathan Rugman ve Roger Hutchings, *Atatürk's Children, Turkey and Kurds*, Cassell Yayınları, New York 1996, s. 22; Kamuran Ali Bedr Khan, "The Kurdish Problem", *Journal of The Royal Central Asian Society*, C. 36, No:3-4, 1949, s. 240; Kürtçe'nin Hint-Avrupa dil ailesi içerisinde İran gurubuna ait olduğu ile ilgili bilgi için ayrıca bkz. Mordechai Zaken, *Jewish Identities In a Changing World: Jewish Subjects and Their Tribal Chieftains In Kurdistan*, Brill Yayınları, Amerika Birleşik Devletleri, 2007, C. 9, s. 2; William Eagleton, *The Kurdish Republic of 1946*, Oxford Üniversitesi Yayınları, Londra, 1963, s. 3; Thomas Bois, *The Kurds*, Khayat Book Yayınları, Beyrut, 1966, s. 111; Östen Wahlbeck, *Kurdish Diasporas: A Comparative Study of Kurdish Refugee Communities*, Warwick Üniversitesi Yayınları, İngiltere, 1999, s. 40; Sa'ad Jawad, *Iraq and Kurdish Question 1958-1970*, Ithaca Yayınları, Londra, 1981, s. 1; George S. Harriss, "Ethnic Conflict and the Kurds", *Annals of the American Academy of Political and Social Science, Ethnic Conflict in the World Today*, C. 433, Eylül 1977, s. 113; Metin Heper, *Devlet ve Kürtler*, Üçüncü Baskı, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul, 2010, s. 67; Kürt dilinin Hint-İran dil gurubunda olduğuna dair iddialar için bkz. G. R. Driver, "Studies In Kurdish History", *Bulletin Of The School Of Oriental Studies*, C. 2, No: 3, 1922, s. 494; Mcdowall da dil ve lehçe arasındaki ayrımın net olmadığını, dolayısıyla Kürtçe diye bir dil olup olmadığını ya da Kürtlerin bu konuda bir birliğe sahip olup olmadığını tartışılmasının gerekliliğini ortaya çıkardığını ifade etmektedir. Bkz. David Mcdowall, *Modern Kürt Tarihi*, Çeviri: Neşenur Domanic, Doruk Yayınları, Ankara, 2004, s. 23; Konuya farklı bir şekilde yaklaşan Edmonds, Kürtlerin yaşadıkları coğrafyanın oldukça sarp ve dağlık olduğunu, dolayısıyla bu coğrafyada bir dil birlikteliğinden söz etmenin yersiz olduğunu, lehçelerin temel karakterlerinin birbirlerine benzediği iddiasındadır. Bkz. Edmonds, *Kürtler, Türkler...*, s. 24.

kim olduğu bilinen Binbaşı Noel'in¹⁴, 1918-1923 aralığında Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Irak coğrafyasında Kürtlerle ilgili istihbari amaçlı araştırmalarında Ermeniler de yer bulmuştur. Yalnız burada hemen ifade edilmesi gereken husus, Binbaşı Noel'in gerek Birinci Dünya Savaşı esnasında, gerekse savaş sonrası dönemde bölgede yapmış olduğu sondaj çalışmalarına dönük Türk bilim camiasında yeterli derecede araştırmaların yapılmamış olmasıdır. Bu çalışmadan bağımsız olmak üzere Binbaşı Noel ile ilgili hem kendi ülkesi olan İngiltere'de, hem de Türkiye'de bir bibliyografya çalışması yapılmamış olması nedeni ile hakkında sadece 1974 tarihinde hayata gözlerini yumduğu ile ilgili bilgiye bir kaynakta rastlanılmaktadır¹⁵. Onun hayatının detaylarının ortaya konulması gerek Kürt-Ermeni münasebetlerinin tahlilinde, gerekse günümüz Ortadoğu denklemindeki güç dengelerinin anlaşılmasında son derece önemli ipuçlarına sahiptir.

4

Binbaşı Noel'in Gönderilerinde Kürt-Ermeni Münasebetleri

1918-1920 döneminde İngiltere'nin ilk Bağdat sivil yöneticisi olan Arnold Talbot Wilson'a bağlı olarak istihbarat subaylığı görevindeyken İran, Irak ve Türkiye'de görevlerde bulunmuş olan Binbaşı Noel'in konu açısından en önemli yanı, Birinci Dünya Savaşı'nın nihayetinde Paris'te gerçekleştirilmiş olan Paris Barış Konferansı'nda Kürt-Ermeni münasebetlerinde onun çizgisine yakın bir görüşün büyük güçler tarafından takip edilmesinde gizlidir¹⁶. Binbaşı Noeli Kürt-Ermeni münasebetlerinde önemli kılan bir diğer husus, onun Kürt milliyetçiliğini temellendirmek üzere yapmış olduğu çalışmalarda hem Türkleri, hem de Ermenileri aynı kefe içerisinde yani "öteki" tanımlamasında değerlendirmiş olmasında gizlidir.

Onun tespit edilebildiği kadarı ile basılmış olan tek çalışması mevcuttur¹⁷. Bu çalışmasında Binbaşı Noel, 101 adet atasö-

zünden Kürtlerin karakter tanımlamasını ortaya koymaya çabalamıştır. Çalışmanın temel iddiası burada ifade edilen bütün sözlerin Kürtlere ait olduğudur. Bu atasözleri içerisinde hem Türklere, hem de Ermenilere dönük güvenden yoksun yaklaşım tarzı, Binbaşı Noel'in çalışmalarının da özünü teşkil eden bakış açısını yansıtmaktadır.

Binbaşı Noel'in çağdaşları olan Sykes, Bell, Lawrence gibi isimlere nispetle niçin basında çok üretken olmadığı sorusunun cevabı açıklanmaya muhtaç olmakla birlikte onun hem Dışişlerinde, hem de Hava Bakanlığı arşivlerinde kayıtlı olan gönderileri oldukça fazla sayıdadır.

Binbaşı Noel'in Kürtlere Bakışı

Binbaşı Noel, Birinci Dünya Savaşı'nın sürdüğü yıllar içerisinde Rusya'da esir hayatı süresince ve daha sonrasında Bahtiyari aşireti içerisindeki yaşamında Kürtlerle ilk temasını sağlamıştır. Binbaşı Noel'in Kürtlerle ciddi anlamda ilgisi ve araştırması ise 1918 yılında Irak'a atanması ile birlikte başlamıştır. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nda istihbarat uzmanı olarak görev yapan Binbaşı Noel, çağdaşı olan Binbaşı Soane gibi Kürtler arasında yaşam sürmüştür ancak ondan daha ileri bir düşünce olarak Kürtlerin bir devlet sahibi olmasını sabit bir fikir haline getirmiştir. Binbaşı Noel'in özel görev günlüğü incelendiğinde bu sabit fikrin en ince ayrıntılarına varıncaya kadarki düşüncesinin bütün yönlerine vakıf olmak mümkündür.

Binbaşı Noel'in Kürtlerle münasebetinde Birinci Dünya Savaşı sonrasında Irak'ta

(14) PRO, FO 371/4148, "Monthly Return of Gazetted Officers Serving Under The Civil Commissioner, M.E.F., Showing Appointments And Stations on The 1st December 1918 And Probable Moves During The Month", Tarih: 13 Aralık 1918, s. 113; Hilmi, *Kurdistan At ...*, s. 51; Öke, Binbaşı Noel'in Kürtçe bilgisinin oldukça ileri olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Mim Kemal Öke, *Musul Komposu 1918-1926*, Genişletilmiş Altıncı Baskı, İrfan Yayınları, İstanbul, 2012, s. 100.

(15) Gunter, *Historical Dictionary ...*, s. 149.

(16) PRO, FO 371/5068, "From Secretary of State To Baghdad", Tarih: 14 Mayıs 1920, s. 246.

(17) Edward William Charles Noel, "The Character of the Kurds as Illustrated by Their Proverbs and Popular Sayings", *Bulletin of the School of Oriental Studies*, C. ¼, 1920, s. 79-90.

oluşturulacak olan düzenin dizayn edilmesi düşüncesi esas temeli oluşturur. Bu bağlamda onun Şeyh Mahmud ile münasebetleri ciddi şekilde tahlile muhtaçtır. Şeyh Mahmud'un uzun yıllar sekreterliğini yapmış olan Refik Hilmi, konu ile ilgili "Eğer Mustafa Kemal halifeye isyan etmeyip İstanbul'a gitseydi, o zaman belki de tarih Atatürk adını işitmeyecek ve belki de Türkiye Cumhuriyeti'nin yanı sıra müstakil bir Kürt devleti kurulacaktı. Böylece Noel ile Kürt yurtseverlerinin rüyaları gerçekleşecekti"¹⁸ şeklinde açıklayarak, kendi siyasi ekibi içerisinde yer alan Kürtlerin bağımsız bir devlet kurma istekleri ile Binbaşı Noel'in misyonunun benzerlikten öte aynı hedefe matuf olduğunu iddia etmiştir. Aslında Hilmi'nin bu sözleri ciddi şekilde tahlil edildiğinde görülecektir ki, Binbaşı Noel, İngiliz İmparatorluğunun emperyal emel ve amaçlarını çok güzel bir şekilde kamufle etmiş ve kendi hedefleri ile Kürtlerin hedeflerinin aynı hedefe matuf olduğunu yansıtmıştır. Konuya biraz daha uzak bir açıdan bakıldığında aldatılan Kürtler, Kürtleri bir öge olarak Ortadoğu denklemine kullanan ise İngiliz devleti olmuştur. İfade edilmiş olan bu görüş gerek 1919 Mayıs'ında gerekse 1922 Haziran'ında Şeyh Mahmud'un İngiliz otoritesine boyun eğmeyi reddetmesi ile birlikte başlayan süreçte İngiliz hava kuvvetlerinin binlerce tonluk bombaları Kürtler üzerine atmasında kendisini çok açık şekilde göstermiştir.

Binbaşı Noel, Kürtleri İngiliz emperyalizminin Ortadoğu'da ana aktörü haline getirmek isteyen bir ölçü içerisinde gönderilerini kaleme almıştır. Onun tıpkı Ermeniler ve Araplar gibi Kürtleri de 400 yıldır Türklerin kötü ve zalim idaresi altında asimile etmek istenen unsur olarak değerlendirmesi bu amaca matuf olarak kaleme alınmıştır¹⁹.

Binbaşı Noel'in Kürtlere ayrı bir devlet teşekkülü içerisinde yer veren bakış açısı onun 18 Kasım 1918 tarihli gönderisinde de kendisini göstermektedir. O, bu gönderisinde Kürtler arasında İngiliz devletinin desteği ile bir self-determinasyon oluşturma düşüncesi-

nin varolduğunu, özellikle Güney Kürdistan diye isimlendirdiği Süleymaniye ve çevresinde Kürtlerin İngiliz yardımını bekler konumda olduklarını iddia etmiştir²⁰.

Binbaşı Noel'in Kürtlerin hemen hemen tamamını bir Kürt devletinin kurulması için İngiliz devletinin yardımını bekler konumda değerlendirmesi, Van Gölü'nden Süleymaniye'ye ve Diyarbakır'a varıncaya değin büyük bir coğrafyada kurulacak olan bir devlet olgusu, onun gerçek ile hayal dünyası arasındaki ayrımı tam olarak idrak edememesinden kaynaklanmaktadır²¹.

Binbaşı Noel'in gönderilerinde Kürtlere olan ilginin kaynağının onların yaşamlarını sürdürdükleri alanının sadece petrol alanları üzerinde olmasından kaynaklanmadığı anlaşılmaktadır. Onun Süleymaniye toprakları ile ilgili 16 Kasım 1918 tarihli gönderisinde bu yerin yıllık 250.000 Osmanlı lirası üretim gerçekleştirdiği, 100.000 liralık da tütün yetiştiriciliği yapıldığı, bu oranların toprakların İngiliz hâkimiyeti içerisinde olması ya da self-determinasyon ile yönetilmesi ile birlikte daha fazla rakamlara ulaşacağı ile ilgili öngörüsü ifade edilen görüşü destekleyen bir tablo ortaya çıkarmaktadır²².

Binbaşı Noel'in bağımsız bir Ermeni devleti mi yoksa bir Kürt devleti mi tartışmasında çok net bir şekilde Kürt devletinden yana tavır koyduğu, ancak bu duruma rağmen Kürtlerin kontrol altında tutulması için

(18) Refik Hilmi, *Amlar, Tanımın Dilinden Şeyh Mahmud Berzenci Hareketi*, Peri Yayınları, İstanbul, 2010, s. 37.

(19) Stefan Winter, "The Other 'Nah[ah]': The Bedirxans, The Millis And The Tribal Roots Of Kurdishnationalism In Syria", *Oriente Moderno, Nuova Serie*, Anno 25 (86), Nr. 3, 2006, s. 464; S. S. Gavan, *Kurdistan: Divided Nation Of The Middle East*, Lawrence And Wishart Yayınları, Londra, 1958, s. 22.

(20) *PRO, FO 371/3385*, "From Political, Baghdad To Delhi and Tehran", Tarih: 18 Kasım 1918, s. 240.

(21) Hilmi'ye göre de Binbaşı Noel'in esas amacı bağımsız bir Kürt devleti kurmaktır. Bkz. Hilmi, s. 36; Binbaşı Noel'in Van'ın kolay bir şekilde işgal edileceği ile ilgili öngörüsü, dönemin şartları göz önünde tutulduğunda Binbaşı'nın hayalciliğini göstermesi açısından bazı ipuçlarına sahiptir. Çünkü Van Valisi Haydar Bey'in ciddi çalışmaları vardır ve bölge insanının da en büyük endişesi bir işgal sonrası Van'da kurulacak olan bir Ermeni devleti ihtimalidir. Bkz. Tuncer Çağlayan Kaya, "İngiltere'nin Kürt Politikasının Van Vilayetiindeki Etkileri (1919-1920)", *Atatürk Dergisi*, C. 3, S. 3, Ocak 2003, s. 41.

(22) *PRO, AIR 20/512*, "From Political Baghdad To Secretary of State for India, London", Tarih: 16 Kasım 1918, s. 12.

de bir dizi önlem teklif ettiği Şeyh Mahmud ile ilgili kaleme aldığı notta tespit edilmiştir. Binbaşı Noel, bu notta Kürtlere dönük politikanın şekillenmesinde dikkat edilecek hususları şu şekilde sıralamıştır:

- *Yönetici veya yardımcı konumunda olan bireyler Kürtler arasından seçilmeli,*

- *Kürt birlikleri İngiliz danışmanlar tarafından yetiştirilmeli ancak Kürt komutanlar tarafından kumanda edilmeli,*

- *Kürt dili, hükümetin resmi dili olmalı,*

- *Kanunlar, Kürt gelenek göreneklerine göre şekillendirilmeli,*

- *Yıllık vergi toplama sistemi Kürt adetlerine göre biçimlendirilmeli,*

- *Vergilerin dağılımı insanların ibtiyacılarını karşılayacak şekilde gerçekleştirilmelidir*²³.

Binbaşının bu notundan da anlaşılacağı üzere Noel, Kürtlere yönelik politikasında Kürtlerin hassasiyetlerini gözeten bazı öneriler getirmekle birlikte; son sözün her zaman İngilizler tarafından söyleneceği bir sistem içerisinde Kürtlere özgürlük (!) bahsetmeyi planlamaktadır. Aslında Binbaşının diğer gönderimleri de değerlendirilmeye tabi tutulduğunda bunda tuhaf karşılanacak bir husus bulunmamaktadır. Hiç unutulmamalıdır ki Binbaşı Noel, İngiliz hükümeti adına bölgede faaliyet yürütmektedir ve temel hedefi Türklerle Kürtleri birbirinden ayırmak olmuştur.

Binbaşı Noel'in Ermenilere Bakışı

Binbaşının temel misyonu Türk ve Kürdün birbirine düşmanlık etmesi üzerine inşa edilmişken Ermeniler bu düşmanlığın tali unsuru olarak işlev görmüştür. Onun öngörmüş olduğu Kuzey, güney ve merkezi Kürdistan'ın sınırları ile ilgili tartışmalar da bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Birinci Dünya Savaşı'nın hitamı ile başlayan süreçte bağımsız bir Ermenistan devleti hayali içerisinde olan Ermenilerin bu

talebini hiçbir şekilde tarihi gerçeklikle bağlantılı olarak değerlendirilemeyeceğini ifade eden Noel, Ermenilerin nüfus kesafeti olarak en fazla yoğun oldukları yer olan Bitlis'te dahi çoğunluğu teşkil etmediklerini, dolayısıyla bağımsız bir Ermenistan'ın asla Anadolu topraklarında var olmasının mümkün olmadığını belirtmiştir.

Binbaşı Noel'in Kürt öznesinin etrafındaki öğelerden biri olarak değerlendirdiği Ermeniler hakkında Londra'ya göndermiş olduğu istihbarat raporlarında zaman zaman suçlayıcı, zaman zaman ise tam tersi bazı ifadeler kullanmıştır. Onun 18 Aralık 1919'daki gönderisindeki "*aslında Türkler imparatorluğun doğu vilayetlerinde yer alan Ermenilerle Kürtleri birbirine karşı kullanmakta ve onlardan eşit oranda nefret etmektedirler*" ifadesi bu bağlamda değerlendirilmesi gereken bir husustur²⁴. Burada ifadesini bulan suçlayıcı dildeki öteki olarak Türkler, Ermeniler ile Kürtlerin ortak paydada olduğu bir zeminden bakılarak yapılan bir bakış açısını ifade etmektedir.

Binbaşı Noel'in özel görev günlüğü değerlendirildiğinde ise Kürt öznesinin etrafında öteki olarak tanımlamada hem Türkler, hem de Ermeniler aynı sınıf içerisinde değerlendirilmiştir²⁵. Binbaşı bu değerlendirmeleri ile ilgili gözlemlerini Anadolu içlerinde gerçekleştirdiği seyahatlerde elde etmiştir. Binbaşının 1919 yılı içerisinde gerçekleştirdiği seyahatler ve amaçları kronolojik olarak özetlenecek olur ise şöyle bir tablo ile karşılaşılır:

7 Nisan: Musul'dan Nusaybin'e seyahat (Miran'daki Kürt aşiretleri ile görüşme),

19 Nisan: Nusaybin'den Mardin'e seyahat (Dakhori aşireti, Amerikan misyonerleri ve Keldaniler ile görüşmeler),

(23) PRO, FO 608/95, "Circular Memo. No: 43/dated December 8th 1918, From Major E. W. C. Noel, C. I. E. P. O. Suleimaniyah To A. P. O.'s Kifri, Kirkuk and Altun Keupri", Tarih: 8 Aralık 1918, s. 411.

(24) PRO, FO 371/4193, "Memorandum By Major Noel", Tarih: 18 Aralık 1919, No: 163038.

(25) PRO, FO 371/5068, "Diary of Major E.W. Noel, C.I.E., D.S.O., on Special Duty on Kurdistan From June 14th, To September 21 st, 1919", Superintendent Government Press, Basra, 1919, s. 75-141.

25 Nisan: Mardin'den Halep'e seyahat,

10 Mayıs: Halep'ten Mardin'e seyahat (V. Kolordu komutanı Miralay Kenan Bey ile görüşme),

12 Mayıs: Mardin'den Midyat'a seyahat (Mahalmi aşireti ile görüşme),

17 Mayıs: Midyat'tan Sur'a seyahat (Habasbani aşireti ile görüşme),

21 Mayıs: Sur'dan Avire'ye seyahat (Sürgici ve Şeykhan aşireti ile görüşme),

23 Mayıs: Avire'den Mardin'e seyahat,

28 Mayıs: Mardin'den Diyarbakır'a seyahat (Şammar Arapları ile görüşme),

29 Mayıs: Dirik'ten Arbeta'ya seyahat (Milli aşireti ile görüşme),

Haziran: Karacadağ üzerinden Diyarbakır'a seyahat (Mahalli aşireti ile görüşme)

14 Haziran: Diyarbakır'dan Halep'e seyahat (Albay Talbot Wilson ile görüşme),

23 Temmuz: Halep'ten Bağdat'a ve İstanbul'a seyahat,

19 Ağustos: İstanbul'dan Halep'e geliş (Cemilpaşazade Ekrem Beyle görüşme),

21 Ağustos: Halep'ten Antep'e seyahat,

25 Ağustos: Antep'ten Pazarcık'a seyahat (Atmili aşireti ile görüşme),

31 Ağustos: Pazarcık'tan Malatya'ya seyahat (Kürecik aşireti ile görüşme),

10 Eylül: Malatya'dan Türk kuvvetlerinin gelişi sebebi ile Beydağı'na kaçış²⁶,

19 Eylül: Samsat'tan Urfa'ya seyahat,

21 Eylül: Urfa'dan Mersin-İstanbul yoluyla Londra'ya seyahat²⁷.

Binbaşı Noel'in 1919 yılı içerisinde gerçekleştirdiği bu seyahatler sırasında kendisine eşlik eden birçok Kürt ileri geleni olmuştur²⁸. Binbaşının bu seyahatlerinin

kendisinin Kürtler ve Ermenilerle ilgili yanlı görüşlerinin oluşmasında birinci derecede rol oynadığı görülecektir. Bu seyahatlerin binbaşına bölgeyi tanıma fırsatı vermesinin ötesinde, bölge insanlarının birbirlerine yaklaşımlarının tespitinde de devleti adına oldukça faydalı bilgiler sunduğu bir gerçektir²⁹. Bu faydalı bilgilerden belki de en önemlisi Kürtlerin bir Ermeni devleti içerisinde yaşamlarını sürdürmek istemediği, bundan dolayı İngiliz politikasının buna göre şekillenmesi gerektiği tespitidir³⁰. Aslında bu tespiti Milli Mücadelenin lideri Mustafa Kemal Paşa, binbaşından çok daha erken olarak tespit etmiş ve buna dönük politikasını şekillendirmiştir. Binbaşı Noel'in bu tespiti İngiliz bürokrasisi tarafından pek ciddiye alınmamış ve İngiltere başta Paris Konferansı olmak üzere Birinci Dünya Savaşı sonrası oluşturulacak olan düzende bölgedeki dengeler gözetilerek değil; kendi siyasi beklenti ve çıkarları doğrultusunda karar vermek yolunu tutmuştur. Verilen bu kararın sonuçları ise planlanan ve hedeflenen çok farklı bir sonuç ile nihayetlenmiştir. Bu sonuçlardan en çarpıcı olanı 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşından beri Ermenileri cesaretlendirerek onlara bir devlet vaat eden batılı güçlerin bu vaatlerinin gerçekleşmesinin ne kadar zor olduğunun bizzat Ermeniler tarafından tecrübe edilmiş olmasıdır.

Binbaşı Noel'in gönderilerinde her ne kadar yukarıda ifade edilen Kürtlerin bir Ermeni devleti içerisinde yaşamakla ilgili öne sürdüğü çekinceler varsa da, bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasının ön koşulunun

(26) Konu ile ilgili Genelkurmay arşiv belgelerinde bu kaçışın tarihi 11 Eylül olarak verilmektedir. Bkz. ATASE, ISH, Kutu: 48, Gömlek: 138, Tarih: 11 Eylül 1335 (11 Eylül 1919).

(27) Öke, *Musul...*, s. 88-101 ve 136-157.

(28) Ayrıntılı bilgi için bkz. PRO, FO 371/4192, "From Political, Baghdad To India", Tarih: 12 Temmuz 1919, No: 106878; Susan Meiselas, *Kurdistan: In The Shadow of History*, Random House Yayınları, New York, 1997, s. 60-61; William Rupert Hay, *Two Years in Kurdistan*, Sidgwick and Jackson Ltd. Yayınları, Londra, 1921, s. 138 ve 142.

(29) Binbaşı Noel bu gezilerinde seyahat yaptığı yörelerin metrekaresini, bölgenin kaç metre kare tarım alanına sahip olduğunu, bu arazilerden yılda ne kadar ortalama ürün hasat edildiğini, ürünlerin değerinin ne kadar olduğunu ve bölgede bulunan tren hatlarının uzunluğunu da gönderilerine eklemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. PRO, FO 371/4192, "Diary of Major E. Noel on Special Duty", Tarih: 25 Temmuz 1919, No:107502, s. 5-11.

(30) PRO, AIR 20/714, "From Major Noel Nisibin To Political, Baghdad", Tarih: 24 Nisan 1919, s. 4.

Ermenilerle Kürtlerin barışmasından geçtiği tespiti de mevcuttur³¹. Bu tespitini temellendirmek isteyen Binbaşı Noel, doğuda Kürtlerin ağırlıklı olarak yaşamlarını sürdürdükleri yerlerde bağımsız bir Kürt devletinin hemen üst kısmında Trabzondan Ağrı'ya uzanan ve Erivan'a doğru genişleyen alanda ise bir Ermeni devletinin kurulmasının Kürtlerle Ermeniler arasındaki dostluğun inşasında en önemli husus olduğu tezini öne sürmüştür. Yalnız burada Binbaşı'nın çekince olarak öne sürdüğü tek husus kurulacak olan Ermeni devleti içerisinde yaşamlarını idame ettirmek zorunda kalacak olan Kürtlerin bu durumu kabul edip etmeyeceği ile ilgili endişesi olmuştur³².

Binbaşı Noel, kendisinin dile getirmiş olduğu sıkıntılı tablonun izale yolu olarak "belki de bu kötü gidişi ortadan kaldıracak yollardan bir tanesi siz saygıdeğer hükümetin "savuştan önce ağırlıklı Kürt bölgesi olan" ifadesini baskın şekilde kullanmanız olacaktır" demenin olduğunun iddia etmiştir³³.

Binbaşı Noel'in Kürtlerle Ermeniler arasında bir orta yol bulma düşüncesi 26 Eylül 1919 tarihli gönderisinde de fark edilmektedir. O, bu gönderisinde:

"Antep'ten zigzaklar çizerek 200 mil sonra Malatya'ya 4 Eylül 1919'da ulaştım. Geçmiş olduğum yerler ile ilgili olarak her ne kadar Ermenilerin iddiaları varsa da, şu anda Ermeniler sadece merkezlerde yaşarlar. Burada yaşayan Ermeniler, Kürtlere karşı tutumlarında oldukça arkadaşçadır³⁴" demek sureti ile iki halkın arasında bir orta yol bulmaya çalışarak çelişen bir çizgi ortaya koymuştur. Bu zikzaklı çizgiyi Binbaşı Noel'in sadece tutarsız yaklaşımı ile açıklamak oldukça güçtür. İfade edilmiş olan bu çelişkili tablonun İngiliz devlet adamlarının kendi isteklerini gerçekleştirebilmek için her yolu kullanma içgüdüğü ile açıklamak doğru bir yaklaşım olsa gerektir.

Binbaşı Noel'in Kürtlerle Ermeniler arasında bir orta yol bulma gayretlerine bir diğer örnek 26 Eylül 1919 tarihli gönderisidir. O bu gönderisinde Kürtlerin; Türk hâ-

kimiyeti içerisinde olmaktansa, Ermeni hâkimiyeti içerisinde olmayı tercih edecekleri öngörüsünde bulunmuştur. Binbaşı Noel, burada iddia etmiş olduğu bu görüşünü destekleyici herhangi bir veri ortaya koyamamıştır. Binlerce yıldır Türklerle Kürtlerin bir arada yaşadığı bir tabloda ortak din unsurunu da görmezden gelen Binbaşı Noel'in, nasıl olurda gayri Müslim bir unsur olan Ermenilerle birlikte yaşamayı tercih edeceği ile öngörüsü açıklanmaya muhtaç bir öngörüdür. Bunun açıklaması olarak Binbaşı Noel'in sorunlu yaklaşımını görmek tek mantıklı açıklama olmaktadır. Bu sorunlu yaklaşım o raddeye kadar ilerlemiştir ki ters bir mantık ile meseleyi ele alan Binbaşı Noel, Türklerin de bir Kürt hâkimiyetindense bir Ermeni hâkimiyetini tercih edecekleri öngörüsünde bulunabilmiştir³⁵.

Binbaşı Noel'in zaman zaman Kürtlerle Ermenileri dost olarak göstermesi, zaman zaman ise bunun tam tersi gönderilere imza atmasını kendisi bölgesel farklılıklar olarak izah etmeye çalışmıştır. Diyarbakır ve Revanuz gibi bölgelerde yaşayan Ermenilerle Kürtlerin birbirleri ile anlaşamadıklarını, buna mukabil Anadolu'nun doğu bölgelerinde yaşayan Kürtlerin ise Ermenilerle genel olarak gayet iyi bir münasebet içerisinde olduklarını iddia ederek, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında yaşanan olumsuz olayları hiçbir şekilde görmeyerek tarihi bir yanılısma yapmaya çalışmıştır.

- (31) PRO, FO 371/4191, "From Civil Commissioner, Baghdad To Cairo, Constantinople and Tehran", Tarih: 9 Haziran 1919, No: 91373.
- (32) PRO, AIR 20/714, "From Major Noel to Political Baghdad Copy to High Commissioner, Constantinople", Tarih: 10 Temmuz 1919, s. 95; PRO, FO 608/95, "From Admiral Calphorpe, Constantinople", Tarih: 10 Temmuz 1919, No: 15747, s. 602.
- (33) Kaymaz, Binbaşı Noel'in 1919'da Anadolu içinde yaptığı seyahatte Kürtlere bu güvenceyi sözlü olarak verdiğini ifade etmektedir. Bkz. İhsan Şerif Kaymaz, "Emperyalizmin "Kürt" Kartı", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, C. 1, S. 1, Kiş 2007, s. 163.
- (34) PRO, AIR 20/513, "From Major Noel, Malatia To Political Baghdad, Cairo And Constantinople", Tarih: 26 Eylül 1919, s. 103-104; PRO, FO 371/4192, "From Civil Commissioner, Baghdad To India", Tarih: 1 Ekim 1919, No: 136879; PRO, FO 371/4193, "From Civil Commissioner, Baghdad To India", Tarih: 26 Eylül 1919, No: 141322.
- (35) PRO, FO 371/4192, "From Civil Commissioner, Baghdad To India", Tarih: 25 Eylül 1919, No: 134740.

Binbaşı Noel, Kürtlerle Ermenilerin birbirlerine olan dostluklarını ifade ettiği gönderilerinin tersine olmak üzere 27 Ocak 1919 tarihli raporda görüldüğü üzere Revanduz ve yöresinde Ermenilerin göç etmesi sonrasındaki olaylarda bu durumdan Kürtlerin oldukça memnun olduklarını ve tablonun devamından yana olarak Ermenilerin tekrar yöreye geri getirilmelerine muhalefet ettiklerini ifade etmiştir³⁶.

Binbaşı Noel Kürtlerle Ermenilerin arasındaki sorunların izale edilerek gelecekte birlikte yaşamaları için hükümetine şu önerilerde bulunmuştur:

- *Kürtlerin Ermenilere yapmış oldukları kıyımlarla alakalı İngiliz hükümetinin cezalandırıcı olmayacağını ilanı,*

- *Kürtlerin bunu Türklerin kışkırtması ve yönlendirmesi üzerine gerçekleştirdiklerinin kabulü,*

- *İngiliz hükümetinin sadece taşınmaz mallar bususunda talebinin olacağını, başka bir talebinin olmayacağını ilanı*³⁷.

çmişte yaşanan 1915 Olayları ile ilgili olarak da Binbaşı Noel, Kürtlerin Ermenilere oldukça dost bir yaklaşım sergilediklerini, olaylarda yaşananlarla ilgili tek suçlunun Türkler olduğunu iddia etmiştir³⁸. Yine Binbaşı Noel, bağımsız bir Ermeni devleti kurmak fikrinden İngiliz devletinin vazgeçmesinin pratik birçok faydalarının olacağını ifade ederek bu faydaları şu şekilde sıralamıştır:

- *Kürtlerin İngiliz tarafına çekilmesi,*
- *Türklerle Kürtlerin arasının açılması,*
- *İngiliz görevlilerin bölgede daha etkin ve daha kazançlı çıkacağı bir ortamın sağlanması,*
- *Türklerin bölge üzerindeki baskıya son verecek bir ortamın sağlanması*³⁹.

Binbaşı Noel'in Kürtlerle Ermeniler arasında bir seçimde Kürtlerden yana bir tavır konulması isteği, aslında onun zaman za-

man çağdaşları tarafından Kürt fanatığı ya da Kürt Lawrence'ı olarak nitelendirmesi yaklaşımını anlamlı kılacak olan bir yaklaşımdır⁴⁰. Binbaşı Noel'in Birinci Dünya Savaşı'nın hitamı ile birlikte başlayan süreçte, Paris'teki görüşmeler sırasında da Kürtlerden yana tavrını sürdürdüğü görülmektedir. Binbaşya göre Paris'te eğer İngiltere bağımsız bir Ermenistan devletinde ısrarcı olacak olursa, Kürtlerin hakları ile ilgili talepler kapalı bir kitabın açılmayacak sayfalarına mahkûm olmak zorundadır⁴¹. Binbaşının bu konferans sırasında Diyarbakır'dan başlayan ve Süleymaniye'ye kadar uzanan coğrafyada bir Kürt devleti kurulması isteği hükümeti tarafından kabul görmemiş; ancak bu konferansta hem Ermenilerin, hem de Kürtlerin müttefiklerin ilerde verecekleri kararları peşin olarak kabul ettiklerini deklare ettiklerine dönük Baghos Nubar Paşa ve Kürt Şerif Paşa arasında bir ortak deklarasyonun yayınlanması ile neticelenen bir dizi gelişme yaşanmıştır.

Binbaşı Noel'in savaş sonrası düzenlemelerde zaman zaman Ermenilerin doğu bölgelerinden göç ettirilmesi düşüncesini de dile getirdiği görülmektedir. Yalnız burada Binbaşı Noel, erken tarihlerde Londra'ya göndermiş olduğu telgraflarda iddia etmiş olduğu bilgilerle çelişerek, böyle bir göçün Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerden yapılması

(36) PRO, AIR 20/753, "From Political Baghdad To Secretary of State For India, Delhi and Teheran", Tarih: 27 Ocak 1919, s. 32.

(37) Gertrude Bell, *Review of The Civil Administration of Mesopotamia*, İngiliz Hükümet Yayınları, Londra, 1920, s. 68.

(38) PRO, FO 371/5068, "Diary of Major E.W.Noel, C.I.E., D.S.O., on Special Duty on Kurdistan From June 14th, To September 21 st, 1919", Superintendent Government Press, Basra, 1919, s. 96.

(39) PRO, AIR 20/714, "To Egypt Force Cairo, S. of S. London, Foreign Simla, Prodrome Teheran, High Commissioner, Constantinople", Tarih: 24 Nisan 1919, s. 5.

(40) Meiselas, *Kurdistan...*, s. 50; Gunter, *Historical Dictionary ...*, s. 149; Kamal Madhar Ahmad, *Kurdistan During The First World War*, Sadi Boks Yayınları, Londra, 1994, s. 199; Minorsky ve Bois, *Kürt...*, s. 374; Hasan Yıldız, *Fransız Belgeleriyle Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan*, Genişletilmiş Dördüncü Baskı, Doz Yayınları, İstanbul, 2005, s. 53; Uğur Mumcu, *Kürt-İslam Ayaklanması 1919-1925*, İkinci Baskı, Tekin Yayınları, Ankara, 1991, s. 18; İsmail Beşikçi, *Doğu Anadolu'nun Düzeni II*, Yurt Yayınları, Ankara, 1992, s. 388; PRO, FO 371/4192, "H. M. G.'s Policy in Kurdistan", Tarih: 21 Temmuz 1919, No: 112773; PRO, WO 32/5226, "From British High Commission, Constantinople", Tarih: 21 Temmuz 1919, No: 83267; Lazarev, *Emperyalizm...*, s. 165; Öke, *Musul Komplosu...*, s. 161.

(41) PRO, FO 371/4191, "From Political, Baghdad To Cairo, Constantinople and India", Tarih: 17 Haziran 1919, No: 91373.

halinde önü alınamayacak olayların başlayacağı öngörüsünde bulunmuştur⁴².

Binbaşı Noel'in 1918 ve 1919 tarihlerindeki gönderilerinde yer bulan yaklaşım ile bu tarihlerden sonraki gönderilerine hâkim olan yaklaşım birbirinden farklı yaklaşımlardır. Binbaşı'nın Abdülhamid döneminden itibaren başlayan Ermeni-Kürt çatışmaları ile ilgili tezi buna en güzel örnekleme ifade etmiştir. Ona göre Kürtlerden bir tek kişi herhangi bir Ermeniye öldürmemesine rağmen; birçok Kürt, Ermeniler tarafından katledilmiştir⁴³.

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı'nın hitamı ile başlayan süreç İngiltere'ye Ortadoğu'yu istediği şekilde şekillendirmek için büyük bir fırsat oluşturmuştur. Bu fırsatın kullanılmasında tarihsel arka planın devreye girerek geleceğe projektör tutmasının temelinde bölgeye gönderilmiş olan ajanların gönderileri çok önemli rol oynamıştır.

Kürtler ve Ermeniler Anadolu topraklarında yüzlerce yıl birlikte yaşamışlardır. Aralarında her ne kadar zaman zaman sürtüşmeler yaşanmış olsa da, 1877-1878 savaşına kadar bu sürtüşmeler ciddi boyutlara varan olayların yaşanmasına neden olmamıştır. Rusya'nın bölgede faaliyet yürüterek Ermenileri hem Kürtlere, hem de Türklere karşı kıskırtması karşısında İngiltere de bölgede daha etkin bir politika yürütmek amacına matuf olmak üzere bölgeye gönderdiği ajanlarından bölgedeki etnik unsurların birbirleri ile olan münasebetlerini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme çalışmalarına hız vermiştir. Binbaşı Noel'in çok yoğun bir Kürt taraftarlığına rağmen; kendi devletinin bölge hâkimiyeti noktasında gönderilerinde zaman zaman ciddi yanılsamalar olmuştur.

Süleymaniye Kürtlerinin Binbaşı Noel'in faaliyetlerinde bir devlet kurmak için gerekli alt yapının oluşturulmasında önemli roller üstleneceği öngörüsü, Şeyh Mahmud

ile başlayan süreçte ciddi bir yara almıştır. Anadolu içerisinde de faaliyetlerini sürdüren Binbaşı Noel, başta Seyit Abdülkadir olmak üzere birçok ileri gelen Kürt ile görüşme gerçekleştirmiş ve bu görüşmelerinden elde ettiği sonuçları yetkili makamlarla paylaşmıştır.

Binbaşı Noel'in Kürtler için hayalini kurduğu devletin sınırları ile Ermeni devletinin sınırlarının Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da kesişmesi, ona bir tercih yapma zorunluluğunu hissettirmiştir. Bu zorunlulukta Kürtlerden yana tavır alan Binbaşı Noel, Ermenileri Kürtler üzerinden okuyarak zaman zaman onlarla Ermenilerin çok iyi bir münasebet içerisinde olduğunu, zaman zaman ise bunun tam tersini iddia etmiştir. Aslında Binbaşı Noel'in bu iddialarını yerel bazda değerlendirmek daha isabetli bir yaklaşım olacakken, Binbaşı'nın bu durumu kasıtlı olarak bu şekilde okuması, kendi devletinin öncelikleri ile alakalı bir yaklaşımdır.

Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti içerisinde yüzyıllarca bir arada dostane bir münasebet süren Türklerin, Kürtlerin, Ermenilerin, Süryanilerin ve diğer toplumların Fransız İhtilali ile birlikte başlayan süreçten etkilenmelerinde, İngiliz istihbarat subaylarının rolleri ancak ciddi araştırmalar ile ortaya çıkarılacaktır. Makalede izaha çalışılan husus, bu konuda sadece denizdeki bir damla mesabesinde.

Bibliyografya Arşiv Belgeleri

A.1. İngiliz Arşiv Belgeleri

A.1.1. Dışişleri Bakanlığı Arşivi

PRO, FO 371/3385, "From Political, Baghdad To Delhi and Tehran", Tarih: 18 Kasım 1918.

PRO, FO 371/4148, "Monthly Return of GAZETTED OFFICERS SERVING UNDER THE CIVIL COMMISSION-

(42) PRO, FO 371/4198, "Note By Captain G. S. Reed On The Repatriation of 50.000 Christian Refugees At Baqubah Dated 1st July 1919", Tarih: 2 Temmuz 1919, No: 124443.

(43) PRO, FO 371/4192, "H. M. G.'s Policy in Kurdistan", Tarih: 21 Temmuz 1919, No: 112773; PRO, WO 32/5226, "From British High Commission, Constantinople", Tarih: 21 Temmuz 1919, No: 83267.

ner, M.E.F., Showing Appointments And Stations on The 1st December 1918 And Probable Moves During The Month”, Tarih: 13 Aralık 1918.

PRO, FO 371/4191, “From Civil Commissioner, Baghdad To Cairo, Constantinople and Tehran”, Tarih: 9 Haziran 1919, No: 91373.

PRO, FO 371/4191, “From Political, Baghdad To Cairo, Constantinople and India”, Tarih: 17 Haziran 1919, No: 91373.

PRO, FO 371/4192, “Diary of Major E. Noel on Special Duty”, Tarih: 25 Temmuz 1919, No:107502.

PRO, FO 371/4192, “From Civil Commissioner, Baghdad To India”, Tarih: 25 Eylül 1919, No: 134740.

PRO, FO 371/4192, “From Civil Commissioner, Baghdad To India”, Tarih: 1 Ekim 1919, No: 136879.

PRO, FO 371/4192, “From Political, Baghdad To India”, Tarih: 12 Temmuz 1919, No: 106878.

PRO, FO 371/4192, “H. M. G.’s Policy in Kurdistan”, Tarih: 21 Temmuz 1919, No: 112773.

PRO, FO 371/4193, “From Civil Commissioner, Baghdad To India”, Tarih: 26 Eylül 1919, No: 141322.

PRO, FO 371/4193, “From Foreign Office”, Tarih: 13 Ekim 1919, No: 138987.

PRO, FO 371/4193, “Memorandum By Major Noel”, Tarih: 18 Aralık 1919, No: 163038.

PRO, FO 371/4198, “Note By Captain G. S. Reed On The Repatriation of 50.000 Christian Refugees At Baqubah Dated 1st July 1919”, Tarih: 2 Temmuz 1919, No: 124443.

PRO, FO 371/5068, “Diary of Major E.W.Noel, C.I.E., D.S.O., on Special Duty on Kurdistan From June 14th, To September 21 st, 1919”, Superintendent Government Press, Basra 1919.

PRO, FO 371/5068, “From Secretary of State To Baghdad”, Tarih: 14 Mayıs 1920.

PRO, FO 608/95, “Circular Memo. No: 43/dated December 8th 1918, From Major E. W. C. Noel, C. I. E. P. O. Suleimaniyah To A. P. O.’s Kifri, Kirkuk and Altun Keupri”, Tarih: 8 Aralık 1918.

PRO, FO 608/95, “From Admiral Calpthorpe, Constantinople”, Tarih: 10 Temmuz 1919, No: 15747.

A.1.2. Hava Bakanlığı Arşivi

PRO, AIR 1/675/21/13/892, “The Royal Aircraft Establishment”.

PRO, AIR 20/512, “From Political Baghdad To Secretary of State for India, London”, Tarih: 16 Kasım 1918.

PRO, AIR 20/513, “From Major Noel, Malatia To Political Baghdad, Cairo And Constantinople”, Tarih: 26 Eylül 1919.

PRO, AIR 20/714, “From Major Noel to Political Baghdad Copy to High Commissioner, Constantinople”, Tarih: 10 Temmuz 1919.

PRO, AIR 20/714, “From Major Noel, Nisibin To Political, Baghdad”, Tarih: 24 Nisan 1919.

PRO, AIR 20/714, “To Egypt Force Cairo, S. of S. London, Foreign Simla, Prodrome Teheran, High Commissioner, Constantinople”, Tarih: 24 Nisan 1919.

PRO, AIR 20/753, “From Political Baghdad To Secretary of State For India, Delhi and Teheran”, Tarih: 27 Ocak 1919.

PRO, AIR 5/477, “Arrangements for Defence of Iraq By The Royal Air Force”, Eylül 1922.

A.1.3. Savaş Bakanlığı Arşivi

PRO, WO 32/5226, “From British High Commission, Constantinople”, Tarih: 21 Temmuz 1919, No: 83267.

A.2. Türk Arşiv Belgeleri

ATASE, İSH, Kutu: 48, Gömlek: 138, Tarih: 11 Eylül 1335 (11 Eylül 1919).

Gazeteler

London Daily Mail, “Mesopotamia Next!”, 19 Temmuz 1921, s. 6.

London Daily Mail, “What To Do With Mesopotamia”, 7 Haziran 1920, s. 6.

Kitaplar

Ahmad, Kamal Madhar, *Kurdistan During The First World War*, Sadi Boks Yayınları, Londra, 1994.

An Ex-R. A. F. Officer, Britain’s R. A. F., *Current History and Forum*, C. 52, No.8, Haziran 1941.

Arvasi, Seyyid Ahmed, *Doğu Anadolu Gerçeği*, Burak Yayınları, İstanbul, 2000.

Bell, Gertrude, *Mezopotamya’da 1915-1920 Sivil Yönetimi*, Çeviri: Vedii İlmen, Yaba Yayınları, İstanbul, 2004.

Bell, Gertrude, *Review of The Civil Administration of Mesopotamia*, İngiliz Hükümet Yayınları, Londra, 1920.

Beşikçi, İsmail, *Doğu Anadolu’nun Düzeni II*, Yurt Yayınları, Ankara, 1992.

Bois, Thomas, *The Kurds*, Khayat Book Yayınları, Beyrut, 1966.

Cook, Helena, *The Safe Haven In Northern Iraq: International Responsibility For Iraqi Kurdistan*, Essex Üniversitesi Yayınları, İngiltere, 1995.

Eagleton, William, *The Kurdish Republic of 1946*, Oxford Üniversitesi Yayınları, Londra, 1963.

Edmonds, Cecil John, *Kürtler, Türkler ve Araplar: Kuzeydoğu Irak'ta Siyaset, Seyahat ve İnceleme (1919-1925)*, Avesta Yayınları, Tercüme: Şengül, Serdar ve Şengül, Serap Rüken, İstanbul, 2003.

Gavan, S. S., *Kurdistan: Divided Nation Of The Middle East*, Lawrence And Wishart Yayınları, Londra, 1958.

Gunter, Michael M., *Historical Dictionary Of The Kurds*, The Scarecrow Yayınları, Oxford, 2004.

Hay, William Rupert, *Two Years in Kurdistan*, Sidgwick and Jackson Ltd. Yayınları, Londra, 1921.

Heper, Metin, *Devlet ve Kürtler*, Üçüncü Baskı, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul, 2010.

Hilmi, Rafiq, *Kurdistan At The Dawn Of The Century*, A New Hope Yayınları, Londra, 1998.

Hilmi, Refik, *Anılar, Tanımın Dilinden Şeyh Mahmud Berzenci Hareketi*, Peri Yayınları, İstanbul, 2010.

Jawad, Sa'ad, *Iraq and Kurdish Question 1958-1970*, Ithaca Yayınları, Londra, 1981.

Jwaideh, Wadie, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, Çeviri: İsmail Çekem ve Alper Duman, Yedinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Kinnane, Derk, *The Kurds and Kurdistan*, Oxford Üniversitesi Yayınları, Londra, 1964.

Lazarev, M. S., *Emperyalizm ve Kürt Sorunu (1917-1923)*, Özge Yayınları, Ankara, 1993.

McDowall, David, *Modern Kürt Tarihi*, Çeviri: Neşenur Domaniç, Doruk Yayınları, Ankara, 2004.

Meiselas, Susan, *Kurdistan: In The Shadow of History*, Random House Yayınları, New York, 1997.

Minorsky, Viladimir ve Thomas Bois, *Kürt Milliyetçiliği*, Çeviri: E. Karahan, H. Akkuş ve N. Uğurlu, Örgün Yayınları, İstanbul, 2008.

Mumcu, Uğur, *Kürt-İslam Ayaklanması 1919-1925*, İkinci Baskı, Tekin Yayınları, Ankara, 1991.

Öke, Mim Kemal, *Musul Komplosu 1918-1926*, Genişletilmiş Altıncı Baskı, İrfan Yayınları, İstanbul, 2012.

Rugman, Jonathan ve Roger Hutchings, *Atatürk's Children, Turkey and Kurds*, Cassell Yayınları, New York, 1996.

Şimşir, Bilal N., *Kürtçülük (1787-1923)*, Dördüncü Baskı, Bilgi Yayınları, Ankara, 2010.

Wahlbeck, Östen, *Kurdish Diasporas: A Comparative Study of Kurdish Refugee Communities*, Warwick Üniversitesi Yayınları, İngiltere, 1999.

Yıldız, Hasan, *Fransız Belgeleriyle Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan*, Genişletilmiş Dördüncü

Baskı, Doz Yayınları, İstanbul, 2005.

Zaken, Mordechai, *Jewish Identities In a Changing World: Jewish Subjects and Their Tribal Chieftains In Kurdistan*, Brill Yayınları, Amerika Birleşik Devletleri, 2007.

Makaleler

Bedr Khan, Kamuran Ali, "The Kurdish Problem", *Journal of The Royal Central Asian Society*, C. 36, No:3-4, 1949, s. 237-248.

Blau, Joyce, "Kurdish Written Literature", *Kurdish Culture And Identity*, Editörler: Philip G. Kreyenbroek ve Christine Allison, *Kurdish Culture and Identity*, Zed Books Ltd. Yayınları, İngiltere, 1996, s. 20-32.

Çağlayan, Kaya Tuncer, "İngiltere'nin Kürt Politikasının Van Vilayetindeki Etkileri (1919-1920)", *Atatürk Dergisi*, C. 3, S. 3, Ocak 2003, s. 37-48.

Driver, G. R., "Studies In Kurdish History", *Bulletin Of The School Of Oriental Studies*, C. 2, No: 3, 1922, s. 491-511.

Harriss, George S., "Ethnic Conflict and the Kurds", *Annals of the American Academy of Political and Social Science, Ethnic Conflict in the World Today*, C. 433, Eylül 1977, s. 112-124.

Kaymaz, İhsan Şerif, "Emperyalizmin "Kürt" Kartı", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, C. 1, S. 1, Kış 2007, s. 155-193.

Kreyenbroek, Philip G., "The Kurdish Language: Symbol And Reality", *Kurdistan: Political And Economic Potential*, Geopolitics and International Boundaries Research Centre Yayınları, Londra, 1992, s. 27-41.

Mutlu, Servet, "Ethnic Kurds in Turkey: A Demographic Study", *International Journal of Middle East Studies*, C. 28, No: 4, Kasım 1996, s. 517-541.

Noel, Edward William Charles, "The Character of the Kurds as Illustrated by Their Proverbs and Popular Sayings", *Bulletin of the School of Oriental Studies*, C. 1/4, 1920, s. 79-90.

Soane, Ely Banister, "A Southern Kurdish Folk-song in Kermanshahi Dialect", *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, C. 41, No: 1, Ocak 1909, s. 35-51.

Wac, Adie, "Best Intentions, Blind Interventions: A Crash Course - Lessons From And For Foreign", *International Journal Of Commerce And Management*, C. 13, No. 3/4, 2003, s 6-57.

Winter, Stefan, "The Other "NahDah": The Bedirxans, The Millis And The Tribal Roots Of Kurdishtnationalism In Syria", *Oriente Moderno, Nuova Serie, Anno 25 (86), Nr. 3, 2006, s. 461-474.*